

چند سند از جریده آزاد مظفری

اکرم جانی

مقدمه:

مطبوعات یکی از مهمترین عوامل توسعه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در هر جامعه‌ای است. درباره اهمیت نقش روزنامه‌ها همین بس که جامعه شناسان آن را یکی از ارکان دموکراسی دانسته‌اند. همچنان که در همه جوامع، مطبوعات نقش مؤثری در روشن کردن افکار عمومی دارد، در ایران نیز در دوره‌ای که به مشروطه منتهی شد مطبوعات پویا نقش و جایگاه والایی در تحولات سیاسی کشور داشتند. امیرکبیر در سال ۱۲۳۰ خ نخستین روزنامه رسمی در ایران، به نام «وقایع اتفاقیه» را انتشار داد. این روزنامه پس از قتل امیر با نام «روزنامه دولت علیه ایران» و سپس با نام «ایران» انتشار یافت.^۱

گرچه روزنامه وقایع اتفاقیه نخستین روزنامه یا نشریه ایران نبود و ۱۴ سال پیش از آن در سال ۱۲۵۳ ق میرزا صالح شیرازی روزنامه «کاغذ اخبار» را منتشر کرده بود. اما بانی انتشار روزنامه‌ای به طور مرتب و منظم با هدف آگاهی رسانی، به شیوه‌ای امروزی امیرکبیر بود. که خبر رسانی جمعی که روزنامه وقایع اتفاقیه بر عهده داشت، از نظر میدان عمل و تأثیر در ایران بی سابقه بود^۲ اما آنچه مسلم است با جو استبدادی که در کشور حاکم بود، روزنامه‌ها جز از طریق دولت نمی‌توانستند به حیات خود ادامه دهند. بنابراین نخستین روزنامه‌ها توسط دولت منتشر می‌شد و نویسندگان آن‌ها سمت دولتی و رسمی داشتند. با کشته شدن ناصرالدین شاه و به سلطنت رسیدن مظفرالدین شاه فصل تازه‌ای در مطبوعات ایران آغاز شد. مظفرالدین شاه به تقلید پدر و شاید از روی میل طبیعی، با نشر جراید چندان مخالفتی نشان نمی‌داد.^۳

۱. ام. رینگر، مونیکا، دین و گفتمان اصلاح فرهنگی در دوران قاجار، ترجمه مهدی حقیقت خواه تهران، ققنوس، ۱۳۸۵، ص ۸۴.

۲. پناهی سمنانی، محمد، امیر کبیر تجلی افتخارات ملی، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۴، ص ۱۹۷-۱۹۶.

۳. صدر هاشمی، محمد، تاریخ جراید و جملات ایران، اصفهان، کمال، ج ۱، ۱۳۶۳، ص ۷.

روزنامه دوره مظفری در مقایسه با دوره ناصری، آزادتر بودند. امتیاز این دوره با دوره سابق این است که در زمان مظفرالدین شاه تعدادی جراید خصوصی انتشار یافت.^۲ در اواخر قرن نوزدهم روزنامه به عنوان یک وسیله ارتباط جمعی، با تغییرات اجتماعی و تحولاتی که در ایران به وجود آمد همراه شد. برای اولین بار روزنامه نگاری از حالت دولتی خود خارج شد.^۳ ژورنالیسم مردمی که پیشتر به وسیله اصلاح طلبان و مبارزان خارج از کشور در برخی از کشورهای آسیایی و اروپایی بنیان گذارده شده بود، با به میدان آمدن روزنامه‌های خصوصی داخلی وارد مرحله تازه‌ای شد.^۴ از جمله روزنامه‌های غیر دولتی که در این برهه زمان به چاپ رسید، روزنامه مظفری می‌باشد که به شرح آن می‌پردازم.

روزنامه مظفری:

روزنامه مظفری ابتدا دو هفتگی و بعد از مدتی به صورت هفتگی، ابتدا چاپ سنگی و سپس چاپ سربی بود این روزنامه در بوشهر در تاریخ ۱۳۱۹ ه. ق ۲-۱۹۰۱ میلادی / ۱۲۸۰ خ انتشار می‌یافت.^۵ و دومین روزنامه آن بندر بود. نام مظفری را به احترام مظفرالدین شاه، پادشاه وقت برگزیدند و در مدت انتشارش مهمترین روزنامه چاپ جنوب و از مهمترین روزنامه‌های سراسر کشور بود. مؤسس مظفری، میرزا عبدالحمید خان متین‌السلطنه بوده او پیش از انتقال به گمرک مشهد، روزنامه و وسایل آن را به میرزا علی آقا شیرازی مدیر «مطبعه مظفری» و همکار روزنامه وا گذاشت و یا فروخت؛ تا شماره هفتم، امضای «عبدالحمید» در صفحه آخر مظفری دیده می‌شود. به جای آن، از شماره (۱۵ محرم ۱۳۲۰) امضای «م. علی آقا شیرازی» به چاپ رسیده است. وی از شعبان ۱۳۲۱ مظفری را که تا آن زمان روزنامه‌ای غیر سیاسی بود، به صورت متنوع سیاسی، اجتماعی، خبری فرهنگی و علمی درآورد؛ روش روزنامه تا سال سوم چنین بود و از آن پس، بیشتر به خبرها و مسائل روز پرداخت.^۶ این روزنامه دموکرات بوده است و شماره دوم آن به تاریخ پنجم شوال ۱۳۱۹ ه. ق مطابق با بیست و پنجم ژانویه ۱۹۰۲ میلادی است. این روزنامه از شماره‌های ۲ الی ۶۶ چاپ سنگی؛ و بقیه چاپ سربی هستند؛ هر شماره شامل شانزده صفحه به قطع (۹×۵) است. اشتراک سالانه در بوشهر ۲۲ قران و در سایر نقاط ایران ۲۸ قران، در هندوستان ۸ روپیه، در اروپا،

۱. پروین، ناصرالدین، تاریخ روزنامه نگاری ایرانیان و دیگر پارسی‌نویسان، تهران مرکز نشر دانشگاهی، ج ۲، ۱۳۷۹، ص ۴۲۵
۲. صدر هاشمی، محمد، ج ۱ ص ۶
۳. ذاکر حسین، عبدالرحیم، مطبوعات سیاسی ایران در عصر مشروطیت، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰، ص ۴۱.
۴. کهن، گوئل، تاریخ سانسور مطبوعات ایران (۱۲۵۳ ه. ق تا صدور فرمان مشروطیت، تهران، نگاه، ج ۱، ۱۳۳۳، ص ۱۸۱.
۵. تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره مشروطیت، ج ۱، ادوار براون، ترجمه محمد عباسی، علم، تهران، ۱۳۸۶، ص ۲۰۱.
۶. پروین، ناصرالدین، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۴۰۶.

ترکیه و مصر ۱۴ فرانک و در روسیه و ترکستان ۵ روبل بوده است.^۱ روزنامه مظفری در زمره مطبوعات روشنگر و پیشرو بود که در واقع پس از تربیت، دومین روزنامه‌ای است که توانست عبارت «مظفری جریده‌ای است آزاد» را در کنار عنوان خود چاپ کند.^۲ این روزنامه چندین بار توقیف شده؛ از جمله زمانی که در ذیقعد ۱۳۲۱، کشتی لرد کرزن، فرمانفرمای هندوستان وارد آب‌های بوشهر شد، علاء الدوله، حاکم آن سامان از رفتن به کشتی و احترام به کرزن خودداری ورزید. مظفری مقاله‌ای به جانب‌داری از این اقدام حاکم نوشت. سالار معظم، فرماندار کل بنادر، روزنامه را توقیف کرد و مدیر آن را شلاق زد و موضوع را به تهران گزارش کرد. مظفردالدین شاه کار او (سالار معظم) را ستود؛ زیرا می‌پنداشت یادداشت‌های روزنامه مظفری باعث رنجش انگلیس خواهد شد، اما در همان حال دستور داد از مدیر روزنامه دلجویی نموده و او را وادار کنند شرح رویداد بوشهر را چنانکه وزارت امور خارجه گزارش داده است، در روزنامه خود به چاپ برسانند.^۳ از آنجایی که روزنامه‌ها نمی‌توانستند مطالب خود را آزادانه عنوان نمایند، در دوره مظفردالدین شاه یکی از روش‌های روزنامه‌ها برای بیدار نمودن مردم نوشتن مطالبی جهت عبرت گرفتن از کار کشورهای اروپایی و به خصوص کشور آسیایی ژاپن بود که پیشرفت چشمگیری داشتند. روزنامه مظفری نیز از همین قاعده پیروی کرده و در شماره ۲۲ خود چنین نوشت: «ژاپون... ترقی دولت و ملت ژاپون نه فقط از حیث کثرت جمعیت و ثروت است بلکه من جمیع الجهات گوی سبقت از سایر دول و ملل ربوده‌اند. ملت ژاپون نشر علم و وضع تعلیمات و توسعه تجارت و تکمیل صناعت را به جایی رسانیده‌اند که اسباب حیرت تمام ملل عالم شده‌اند. در سایر فنون خصوص فن و استعداد حربی بجائی رسیده‌اند که چنانکه به همه اهل عالم محقق شد چند سال قبل از این دولت قویشوکت چین را از آسمان غرور و نخوت چنان به زمین آورد و مغلوب و مقهورش نمود که هنوز از مدهوشی آن شکست به هوش نیامده. ... ژاپونیه چنان خود را در مایحتاج خویش از تمام ملل عالم مستغنی ساخته‌اند که بکلی محتاج به خارجه نیستند... از قراریکه معروف است باعث این همه ترقیات فوق العاده ملت ژاپون و پیشرفت آنها در علم و صناعت بیشتر روزنامه‌جات آن مملکت می‌باشند که هر روزه ملت را تشویق و ترغیب بترقی نموده و می‌نمایند. گویا ژاپونیه‌ها تمام چشم ملاحظه در ما قال دارند و عقب معنی می‌روند و مثل ما ایرانیان نیستند که تمام نگاه بمن قال داریم و از حقیقت غافل مانده‌ایم. ...^۴ در بیست و هفتم ربیع الاول ۱۳۲۴، عین الدوله، صدراعظم وقت حکم تعطیلی روزنامه مظفری را داد. در آن حکم آمده بود: «چون روزنامه مظفری مطالب بی‌رویه نوشته و مطالبی انتشار داده که نشر و درج آن‌ها مجاز نبود، لذا حسب الامر همایون اعلیٰ قدغن کنید تعطیل شود و طبع نشود.» میرزا علی آقا می‌نویسد: «در ابتدا حکومت بنادر وساطتی کرد. حکمی سخت‌تر رسید. خودم به توسط علما

۱. تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره مشروطیت، ادوارد براون، ص ۲۰۲.

۲. باقری ده آبادی، علیرضا، مطبوعات ارگان در ایران از مشروطه تا اغلال مجلس سوم، ج ۱، تهران، همشهری، ۱۳۸۲، ص ۶۰.

۳. صفائی، ابراهیم، لرد کرزن در خلیج فارس، تهران، وزارت امور خارجه ایران، ۱۳۷۰، ص ۱۰۵-۱۰۶.

۴. روزنامه مظفری، ش ۲۲، رمضان ۱۳۲۰ هـ.ق.

و رجال به واسطه و بلاواسطه تلگراف میسوطه کردم که مطالب بی‌رویه روزنامه چه بوده؟ آنچه متحمل ضرر و خرج تلگراف شدم، ابدأً جواب ندادند.^۱ شاید بتوان این توقیف را بخشی از سیاست‌های عین‌الدوله برای سرکوب آزادی‌خواهان انگاشت؛ زیرا یک ماه پس از آن، برخی روزنامه‌ها را در تهران بستند و به دستور صدراعظم، سه تن از اصلاح‌طلبان را که دو مدیر روزنامه نیز جزو آنها بودند، تبعید کردند. اما شاید برای آنکه ماجرای توقیف روزنامه مظفری و تبعید مدیر آن از راهی دور به تهران سر و صدای زیادی بر پا نکند، اندکی بعد، عین‌الدوله حکم قبلی خود را که قرار بود مدیر روزنامه مظفری را زنجیر کرده به تهران بفرستند لغو کرد و دستور داد که میرزا علی آقا در همان بوشهر زندانی باشد و در ۲۱ جمادی الاول ۱۳۳۴، امر کرد که وی را به محرمه (خرمشهر) تبعید کنند. میرزا علی آقا تا زمان وقوع انقلاب مشروطه در زندان بود؛^۲ او نخستین روزنامه‌نگار زندانی و تبعیدی بود.^۳

بی‌شک انجام کار پژوهشی بدون هم‌فکری و مساعدت دیگران امکان‌پذیر نمی‌باشد؛ بنابراین به جاست از آقای ناصرالدین حسن‌زاده، پژوهشگر سندشناس و مجموعه‌دار، که نهایت همکاری را با اینجانب کردند و با دستی‌گشاده اسناد را در اختیار بنده گذاشتند، کمال قدردانی و تشکر را کرده باشم. در این سند مشاهده می‌نمائید که م. علی آقا شیرازی در نامه‌ای خطاب به ظل‌السلطان شاهزاده معروف قاجار و حکمران سی‌ساله اصفهان و برادر بزرگ مظفرالدین شاه، دردمندانه خواستار رسیدگی به اوضاع و احوال خود می‌شود؛ همچنین نامه به آوارگی او در بمبئی اشاره می‌نماید.

محتوای سند:

بتاریخ ۲۴ شهر رجب المرجب سند ۱۳۳۶

از بمبئی الی قمشلو اصفهان

حضور مبارک والا حضرت مستطاب قمر رکاب خورشید جناب اشرف اقدس والا شاهزاده آزاده ظل‌السلطان دامت شوکه‌الوالا قربان حضور مبارک لازم داشته باشد فعلاً که از هر طرف بیچاره و به همه طرف آواره‌ام و دلیل و دلیلی در حضور مبارک ندارم همان شماره‌های اخریده جریده مظفری است که در ایام فرمان روائی بندگان حضرت اقدس والا در شیراز با آن شرح و بسط مبسوط در بوشهر طبع و نشر شده، کنون هم که باصطلاح فراری و از خانمان آواره‌ام بهتر شاهد صادق عاдам در دولتخواهی حضرت اقدس جناب اجل آقای مدبرالممالک است که الساعه در شهر بمبئی در گوشه منزوی و بخیال اعتلا و استقلال حضرت اقدس مشغول فداکاری و در این خدمتگزاری نهایت خوش هستییم. ولی کمال تأسف حاصل است که به اقل چشم داشت و امیدواری

۱. پروین، ناصرالدین، همان ص ۳۹۳.

۲. همان منبع.

۳. کهن، گوئل، همان ص ۲۲۹.

خارج از انوازه که ایرانیان بحضرت اقدس دست داشته (خاصه ایرانیان مقیم خارجه) معلوم نیست چه مانع در کار بوده که حضرت اقدس والا برای فوض و فلاح ملت و نجات و نجاج مملکت تا ایندم حرکت نفرموده‌اید. شرایحی که جراید خارجه خاصه جراید لندن و بمبئی در این ایام در مورد حضرتت نوشته‌اند البته دیده یا شرحش را شنیده‌اید. مگر چون از فرط انواع بدبختیها که در هواخواهی حضرتت نصیب این خادم فدائی شده حالی ندارم مجال شرح وبسط آن را هم ندارم مگر فعلاً با آقای مدبر الممالک باریل فردا شب از بمبئی عزیمت کلکته را داریم تا بعد چه پیش آید همین قدر سر بسته عرضه میدارم که در هر جا باشم.....
بنده شاه شمائیم (یعنی) و ثنا خوان شما.
[ناخوانا] و خادم فدائی م. علی آقا شیرازی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

Bushire Persian Gulf

۱۹۰۶

علی آقا شیرازی

(M. ALI AGA SHIRAZI)

Redacteur Propriétaire
DE JOURNAL (MOZAFFARI)
BUSHIRE
PERSIAN GULF

بتاریخ ۲۴ شهریور سال ۱۳۲۴

چاپخانه تکرانی

مظفری - بوشهر

AIDAREH MOZAFFARI
BUSHIRE
(Persian Gulf)

TELEGRAPH ADDRESS
MOZAFFARI BUSHIRE

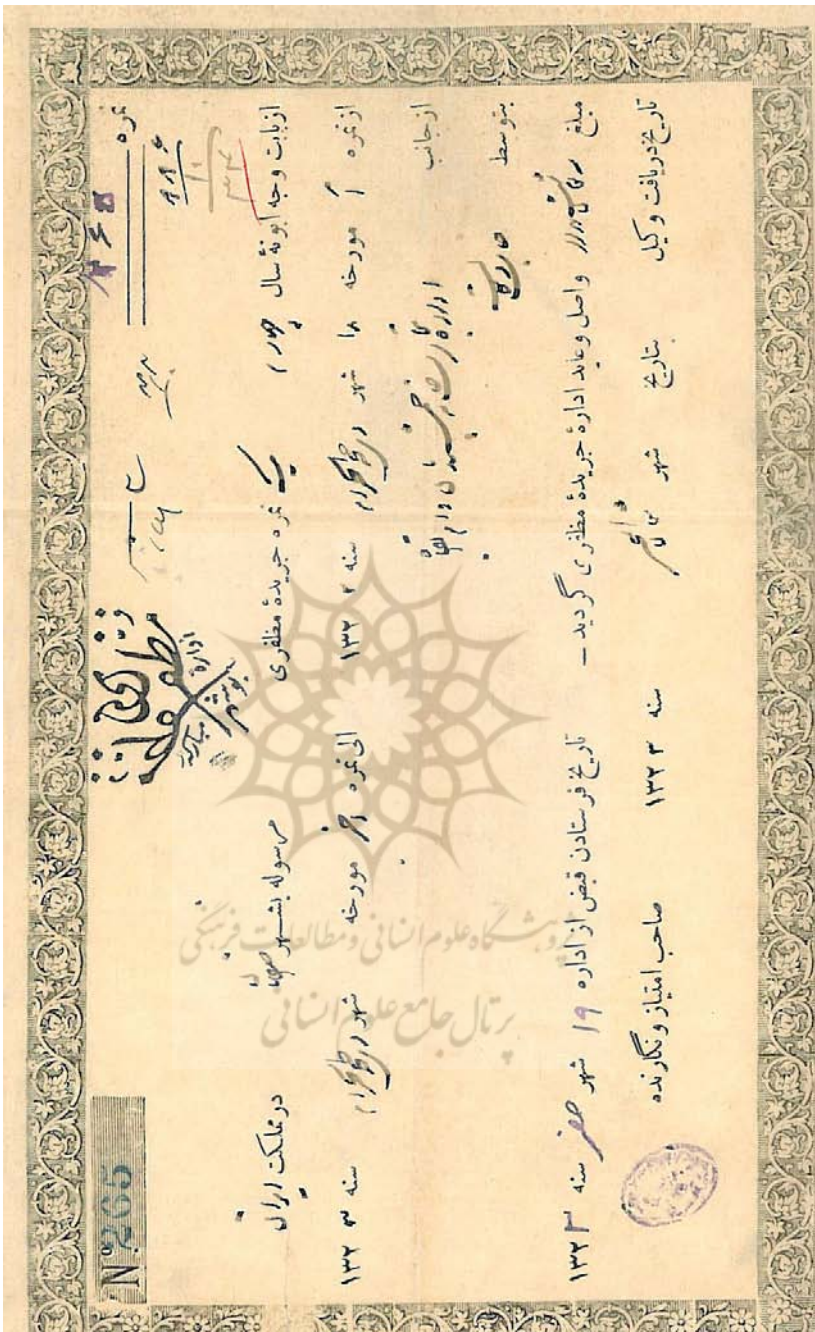
از پیشتر الی قتل امیران

دائرة الام

حضرت مبارک والا حضرت قنبر کار و سرسینه جبار ازین امیران نیز از آژادان نظر لایق

این حضرت مبارک است
 مقام محترم و درین راه اندک اندک در آن روزگار که در حضور مبارک الان
 داشته بجهت فضیلت که از طرف ایشان در وقت اولاد و دلیلی از آنحضرت مانده است که از آن
 نظری است که در آن زمان در آن حضرت اقدس در آن زمان در آن حضرت اقدس در آن حضرت اقدس
 کنونی که با عطف فرزان و از آن اجداد امیران در آن حضرت اقدس در آن حضرت اقدس
 آن روزگار است که در آن روزگار در آن روزگار در آن روزگار در آن روزگار
 مشرفه با آن روزگار در آن روزگار در آن روزگار در آن روزگار
 چشم است و امید دل از آن روزگار که ایران آن حضرت اقدس در آن حضرت اقدس
 مقیم خارج) مسلم شریعت و با آنکه حضرت اقدس در آن روزگار در آن روزگار
 مملکت تا آنکه دولت تقوی حاصل شد که در آن روزگار در آن روزگار
 در روزگار حضرت اقدس در آن روزگار در آن روزگار در آن روزگار
 که حضرت اقدس در آن روزگار در آن روزگار در آن روزگار
 همین که سرسینه عرض حضرت مبارک که در آن روزگار در آن روزگار
 نه از آن روزگار در آن روزگار در آن روزگار در آن روزگار

پیام بهارستان / ۲۰۲، س. ۲، ش. ۶ / زمستان ۱۳۸۸

برگه آبونمان جریده مظفری

شماره (اول)	سال چهارم	صفحه (اول)
عنوان مراسلات	وجه پست همه جا بعهده اداره است	قیمت اشتراك
اداره مظفری بوشهر	وجه پست همه جا بعهده اداره است	سالیانه - ششماهه
جریده ایست آزاد	وجه پست همه جا بعهده اداره است	بوشهر
ماهی سه مرتبه طابع و توزیع میشود	وجه پست همه جا بعهده اداره است	۲۸ قران - ۱۸ قران
۱۸ شبر ذی حجه الحرام	وجه پست همه جا بعهده اداره است	در سایر ممالک محروسه ایران
مطابق ۵ برج حوت	وجه پست همه جا بعهده اداره است	۳۶ قران - دو تومان
۱۳۲۲ هجری	وجه پست همه جا بعهده اداره است	هندوستان
مصادف با ۲۳ فوریه	وجه پست همه جا بعهده اداره است	۱۰ روپیه - ۶ روپیه
۱۹۰۵ میلادی	وجه پست همه جا بعهده اداره است	در تمام اروپا
وجه اشتراك از هر کس و هر جا	وجه پست همه جا بعهده اداره است	۱۸ فرانك - ۱۰ فرانك
پشنگی گرفته میشود	وجه پست همه جا بعهده اداره است	روسیه و ترکستان
قیمت اعلانات سعاری یکقران است تمام قیوضات سنوات قبل از درجه اعتبار ساقط است	وجه پست همه جا بعهده اداره است	هفت منات - چهار منات

در این جریده از هر گونه وقایع و اخبارات و مطالب مفیده و راجع بصنعت و تجارت و مقالات علمی و ادبیات و هنر و نوع لامحه که متضمن فواید دولتی و منافع ملی و مصالح مملکت باشد بحث میشود نوشتجات بیفرض و عام المنعمه که متافی بادی و دولت نباشد بذریقه درج خواهد شد و مکتوبی که درج نشود صاحبش حق استرداد آنرا ندارد

اعباد سعیده گذشته و حاله فطر واضحی وغدیر - ونوروز
 فیروز آینه بسوم هواخواهان معارف مبارکباد

(فهرست مندرجات)

شکرانه شرح احوال مسافرت کارنده مکتوب تجارعت از پیش عربیه
 بلکرای عموم مجاری پیش بدو را معدن دارملوکاته - نیرال فوئولکری دوله فحینه
 بیگوسیه در بوشهر - مکتوب شهری - سواد فنیة مکران بنادر بحرال فوئول
 روسیه - سواد فرمان وزارت جلیله علوم و معارف بحرال فوئول روس - روز
 روز سخیز - سبیل اهرم و خائیز - مظفری - مکتوب پائی از پیش - تسکراف
 حضرت اشرف والاصدارت عظمی در جواب عموم مجارعت پیشی - مظفری -
 ایضاح - خارجه - قلع پورت آر تیر بدست زاپلیان - تسلیم شده مکان
 روسیه در پورت آر تیر - غنایم زاپلیان از پورت آر تیر - صحرای جنک مکدن
 - جواب مکتوب طهران - مترقات - اجرت مشاهیر اطباء - خانه ۴۴
 طبقه - مصارف حربیه سلطان اروپا - سنگ بنسث - اخبارات دوسه
 ماهه بوشهر - اخبارات جدید بوشهر - در طهران کدا - اینجا ادم
 بیگار میکیند - ریاست کمرکان - فوئول روسیه - شیراز -
 اعلان مطبوعه جدید - بزکترین جوهرات دنیا

الحمد لله الذي وقفنا بانتشار المعارف بين عباده - و
 اكتمنا بارتفاع رأيات حكمه في بلاده - وانار قلوبنا
 بنور الايمان - وجعل لنا سلطانا مشوقا يفرطه سلاطين
 زمانه - ظله الظليل في أرضه - ملك الملوك
 - السلطان مظفر الدين شاه -
 لأزالت شمس سادته مئرقه - وعاضدنا بأصف عبوده
 المنشعب من شجرة السلطنة وزيراً بلا نظير حضرت
 الأشرف الأحنم (عين الدولة - صدراعظم) مدظله - والشكر
 لله الذي أيدنا لفتح سنة الثالث هذه الجريدة التي هي
 احسن آثار العصر (المظفرية) بأحسن تأييده - ووقفنا
 التوفيق لانتشار المعارف في السنة الرابع بأجمل توفيقه
 - الشكر افضل ما حاولت ملتسماً -
 « به الزيادة عند الله والناس »

پیام بهارستان / ۲۰۵ س. ۲ / ش ۶ / زمستان ۱۳۸۸